

961

TOPIC: HISTORY OF SOSO IN NAVITI.
INFORMANT: EMOSEI VEILAMI (M 62)
PLACE OF ORIGIN: SOSO NAVITI
YASAWA.
PLACE OF INTERVIEW: SOSO.
DATE: NOVEMBER 1984.

INVESTIGATOR:

T.R.

~~WILLIE D.~~ Willie D.

Na nodra dewa mai o ira na neimami qase i liu, me qai mai tawa na yanuyanu ogo o Naviti, E radewa mai na neimami qase mai na koro o Vitogo, mai na yavu o Navukailagi. E ra dewa mai kina o ira na neimami qase e na nodra bilibili. Na gauna e se lala tu kina na yanuyanu i na Yatu Yasawa. Siro mai na nodra bilibili, e na nodra i matai ni lakolako. Me yaco mai e na gusu ni daveta, o Naituvirovarova. Sa mai vakarewa taki kina e dua na kuila masi, me vakatakilakila taki tiko kina ni ra sa yaco mai o ira na neimami qase, me ra gole mai ki Yasawa, ki na yanuyanu ko Naviti. Soko mai ki na waqa bibibili, ra lako tiko mai, ra mani mai yaco sara ki na dua na yanuyanu, ka yacana ko Vakatawa. Yaco mai vakatawa, ra sa mai tara na nodra vale, e na dua na vanua, ka yacana o Naucuvakaruru. Ya na ucu ni vatu mai Marou. Se lala tu na yanuyanu o Naviti. Sa mai tu kina na i matai ni lakolako, sa ra qai gole sobu mai ki na koro ko Malevu. Ra mai tu kina, oti ra qai tu kina, vica na gauna na nodra tu ga i kea, sa qai lako mai na i karua ni bilibili. Lako mai, e ra sa

mai raica na kuila, e sa vakarewa taki tu i na cakau mai
 Naituvirovarova. Ka ra kila, ogo na vanua o ira na liu mai. Ra
 Sa qai lako tale mai, ra yaco mai i Malevu, mai kâle i Namata,
 ra sa mai tu kina. Ra sa mai vakoro tu kina, o ira na i matai
 ni lakolako. O ira na i lakolako ogo, e ra sa mai tawani Naviti.
 Sa mani yaco na veilakoyaki, o ira na qase, e ra wavokita na
 yanuyanu, se lala tu na yanuyanu ko Naviti, ka sa mani lai tu i
 kea. Sa ra mani veiwaseyaki, o ira na tamata me ra vakatawana
 na veivanua e so e na veikoro, mai na yanuyanu ko Naviti. Sa
 qai lako tale mai na i katolu na i lakolako, o ira ogo na bati,
 ra gole mai, ka ra sa mai cabe cake sara i delana, i Vaturua,
 me ra lai tiko mai kina. Ni ra sa mai tu e na vanua ogo, sa ra
 qai yacoyaco tale tiko mai na veiyavusa e so, e na nodra i lako-
 lako mai, ka ra na qai muri mai. Ni ra yaco mai, sa ra mai
 tawana na veikoro, me yaco sara mai Kese kei Muaira. Ia, ni ra
 sa mai tu i Kese kei Muaira, o ira na lewe ni vei-yavusa, ka ra
 liumai, na vanua e ra tawana tiko, ka yacova na gauna, e ratou sa
 qai yaco mai kina o ratou na yavusa Ratu. Ratou yaco mai na
 yavusa Ratu, ratou mai Kasa, e na dua na tolo ni nuku mai baravi.
 Na yacana o Vau. Ratou mai cakava i kea na nodratou vale, sa
 mai yacana tu yani kina na vanua o ya me o Matanibola. Ni sa
 mai caka kina na nodratou bolabola. Sa oti, ratou sa qai gole sar a
 ki na vanua o Kese, me ratou lai tiko mai kina. Ia na nodratou
 tiko mai kina, mai Vau, a yaco kina na veibuli. Qo nai matai ni
 veibuli, nai matai ga ni yavusa. Sa ratou mani buli kina, na yavusa

oqo, o Lasawa, ka sa buli kina o Tui Vawa, ko yacana tiko oqo. Baleta na yacani vanua o ya o Vawa, na nodratou qase. Oti ga ya, ratou sa mai lai gole sara i Kese me ra laki tu kina, ka ra sa tu na lewe ni yavusa na Ravouvou ki na koro o Muaira kei Malevu. Ka so tale ga na yavusa na Ravouvou e ra tiko e na vanua o Kese. Ia e na gauna oqo, e sa kawaboko, sa sega ni dua na Ravouvou e tiko e na yanuyanuu o Kese, Sa kawa boko kina. Oti e dua na gauna sa qai caka na nodra veibuli. Lai buli ga o ira na kena qase, caka na veibuli, vakavanua, sa qai caka me ra sa nita. Ko e waqa na nona nita, ya me sa Turaga me sa buli. Sa bose na kena Turaga, sa qai caka na nita. Oti ya, sa qai waqa na nodratou buka o iratou na Ratu. Sa qai kainaki, me o ratou oqo, me ratou sa Turaga. Ia, o Tui Vawa, ko a buli mai Vawa, o ka oqo e a liu mai. Ratou qai muri mai na yavusa Ratu. Ni sa oti, sa nanumi tale me caka na i karua ni veibuli, sa caka na veibuli, sa mani nanumi me sa buli e dua vei ratou na kai Lasawa. Me sa buli me sa Tui Naviti, e na gauna i liu. Ia sa mani saqa toka e dua na kuro Sulua (Kuita) Ka e saqa toka ya e sega ni kuro kuita, ya na kuro tamata. E lasu taki ga me kuita. Na gauna e sa vakarau buli kina, me ratou sa buli na kai Lasawa, sa qai lako yani e dua na Turaga vei ratou na yavusa Ratu. Lako sa qai laki dabe, sa qai laki tukuna vua, Ratu, e sa dua na kuro kuita levu e sa buta tu mai ko ya. A oti, sa kaya sara o koya e sa vakarau buli toka me Tui, sa vinaka, au se lai kana rawa mada. Kana oti, au qai mai

buli. Sa mani siro sobu o koya me laki kana, a dabe sara e dua na yavusa Ratu ka a waqa na nodratou buka. Me dabe i ba i dabedabe me ~~sa~~ dabe me sa Tui Naviti. Ko ya na nona buli mai kea, sa buli tiko mai kina e dua na kawa nei Tui Naviti, ka sa qai tekivu me ra sa tewa mai. Me sa qai mai tala o Soso. O koya oqo, sa qai liu mai e na koro ko Soso, o ratou na kai Suilevu, na Vunimasi o keitou. Keitou sa mai tawana na koro ko Soso, sa oti, e ratou sa qai tarava mai, o ratou na yavusa Ratu, sa lako mai kina o Ratu Vuki Beloloa. E dua na kena turaga i liu e na gauna ni valu. Sa yaco mai kina, sa qai solia mai Navunimasi na i tutu vaka-Turaga, keitou sa qai solia vua, ko e buli tiko oqo na kena kawa, ko ra sa qai buli tiko mai o ya me yacova mai na gauna oqo. Sa qai soli vua na i tutu vaka-Turaga. Sa yaco tiko na i valu, na gauna dredre, e ra veivaluvaluti tiko o ira na neimami qase. Ka yaco e na dua na tiki ni gauna, e ratou sa mani nanuma kina, me sa lako e dua na kena i wase ki na koro ko Gunu, me laki tawani Gugu. Ra sa mani lako yani i kea, ra tu mai Gunu, e ra sa nanuma talega me sa caka na veibuli vua na Tui Naviti ni se mai soli ga na i tutu vaka-Turaga ka se sega ni caka na veibuli, baleta ni se gauna tiko ni valu. Me wawa mada ni se maravu mada na vanua. Sa mai tu e na tawa ni Tui. Ia, ni ra sa rogoca mai Gunu, e ra sa lai veibuli talega o ira mai Gunu. E sa lai buli mai kea e dua na Tui Naviti. Mai na koro o Gunu, sa buli kina o Raseru, me Tui Naviti. Na gauna e sa buli oti kina, na gauna o ya, e dau soli ga vua, na i roi, vata kei na masei(na iri). Soli ga vua, sa Tui, e sega

ni vakagunuvi e na yaqona. Baleta na yaqona e medra ga na Bete, e na gauna ni valu, mai na yanuyanu oqo o Naviti. Sa qai rogo mai nakoro, ni sa buli mai Gunu na Tui Naviti. Sa qai lako kina e dua na qase, na neitou qase, na yacana o Lorima Lesidra. Me lai raica, se sa buli dina na Tui Naviti se sega, ni se beba ni buli tiko oqo, ni se gauna ni valuz.

Qai taubale, ka yaco ki na koro ko Gunu, e lala tu na koro, ka sa dabe toka o Raseru e na yavu mai Navutu, ni sa soli vua na i roi kei na masei. E ra lako tu na lewe ni koro ko Gunu ki Weka, me lai caka na Yavirau, na yavirau vakavanua. Lako yani lala tu na koro, ka vakayadra taki koya sara na turaga oqo ko Raseru. Ia, yadra Lorima, o, yadra vinaka. E ra lako i vei na yalewa ni vanua oqo, o ira e ra laki yararau mai Weka. Sa oti, lako i loma ni koro, lala tu na koro. Ra sa lako taucoko na yalewa. Qai rai o koya, qai raica e dua na qase, e qase mai Gunu. Ia o koya na qase oqo, sai koya na qase, ka nona tiko na kaukauwa mai Gunu. Na yacani qase oqo, o Tatalanakorovatu. O tacina, e nona ulu ni to. Ia, o na ulu ni to, ko a solia na iri kei na i roi vei Raseru. A ~~xi~~ oti sa mani kaya o koya, sa vinaka, na noqu lako mai oqo, au sa mai kauta na noqu i roi kei na masei. Kevaka e sega ni solia na tamata oqo, au na mokuti koya me mate. Mo dou solia vakacava na i roi kei na masei, i vei na nomudou vanua. O au oqo na i taukei na vanua, na noqu na yanuyanu oqo. Au se sega tiko ni solia na i tutu vaka-Tui vua na Tui, baleta ni se gauna dredre na gauna ni valu. Ia, ni oti o yasa qai lako o koya qai lai

lako o koya, sa qai kaya na Turaga oqo o Tatalanakorovatu, kua take ni tukunavei dua tale, lako ga lai tukuna vua, o koya e sa dabe toka oqori i nona vale. Lako ga yani o koya na qase oqo o Lorima, kauta yani na nona i wau, lako sara yani vua, taura na nona i roi. O cei e solia vei iko na ka oqo, solia vei au o Nauluitou. Mai, o mai taura vakacava. O cei e lewa me soli vei iko na ka oqo, kau mai. Sa tagi na turaga oqo, ena gauna makawa ya, sa tagi. A oti, taura mai ya, sa gole sara mai. E ra sa qai cici e so na yalewa me ra lai tukutuku. Sa mai tauri na iri kei na masei, sa kau tale i Soso. E mai taura o Lorima. Sa biu tu mai na yavirau, sa ra gole kece mai na tamata i valu. Sa lai vakarautaki na i valu, me ra lai raica na qase oqo, me moko me vakamate. A ra sa qai cabe mai delana, na gaunisala makawa. Takoso mai i ke, ya ni se gaunisala gasau tu ga, takoso mai i ke ni se gaunisala veico, se sega na kau oqo, e ra sa muri mai kina e so, e so e ra muri mai baravi. Ia o Lorima e muri mai baravi. Yaco mai e na koro ko Wai, se na koro ko Wai, mai daku ni vanua, na nona cabe cake mai delana, sa ra kaci mai na i mataivalu mai muri. Lorima, e cei e kaya mo qaratia mai na i roi? Ia na i roi oqo, vata kei na masei, o cei e lai tukuna vei kemudou mo dou lai solia? Niu se sega ni solia na ka oqo ni o au e noqu. Io, wawa mada mai, sa qai yaco i kea na vala, o koya duadua vaka kei dua na i wase levu ni mataivalu mai Gunu. Sa qai biuta na nona i wau, qai cici na nona i wau me mokulaki ira taucoko i kea. Mokulaki ira me ra mate, sa qai

gole tale mai o koya. Na nona yaco mai o ya o koya, sa qai mai solia sara na i roi kei na masei vua e dua na Turaga, ka o Ratu Apenisa Nayavuirasea. E se dabe toka na Turaga ko Ratu Vuki. Sa mai tekivu cicivaka tiko na vanua ko Soso, e na i valu ko Ratu Apenisa Nayavuirasea. Sa vakayacora tiko na i valu, ni Turaga kaukauwa ka qaqa. Ia ni sa oti, me yacova ni sa lai maravu kina na vanua, me sa oti na i valu, sa yaco mai na lotu, ka sa lotu ko Ratu Apenisa, sa oti o ya sa mani sega tale ni yaco na i valu. E ra sa vakaisulu na kena Turaga me ra lotu. Ni sa oti na lotu, sa qai yaco mai na matanitu, ka sa qai lako mai na Veitarogi Vanua. Ni sa yaco mai na Veitarogi Vanua, ka sa qai kau yani ki na koro ko Soso, sa qai tucake na turaga noqui tubutubu, na qase o Etonia Duigerelo, e dua na qase ni Vunimasi, me sa qai lai luvata mai ni sa mate o Ratu Apenisa na i roi vata kei na masei, me sa qai mai soli vei Ratu Meoni Kucuve, na i matai ni Tui Naviti. Ni sa qai maravu na vanua, me sa qai soli vua na tutu vaka-Turaga. Sa qai soli vua, sa qai tekivu me sa gunu e na gauna ni lotu, me yacova mai na gauna ni kua. Ia, na dewa mai ni tamata, e dewa mai Kese, ka qai yaco mai me mai tawana na koro oqo. E yavutu tiko ni yavusa na Ratu, na vanua o Kese, ia na yavutu ni yavuss na Ravouvou, mai Mua-i-ra. Cavutu mai i Mmalevu, i Mua-i-ra, Mua-i-ra i Sosos. Sa tawa na vanua, sa qai muri tale mai e so na veiyavusa, e na gauna sa vakarewa kina na kuila mai Levuka. Sa vaka saka o ya na kena levu?

-- Ratu, na nodra gole mai ki Vitogo na noda qase, na nodra gole,

mai ya, e ra gole ga mai e na nodra via vaqara vanua, se dua beka na leqa mai Vitogo e vu ni nodra gole mai?

E sega, e ra gole ga mai e na nodra vaqara vanua. Ia, na nodra dau lako me ra lai qoli, na kena i talanoa makawa. Ra dau raica ni so na ka e ra dau kabu tu mai, e so na yanuyanu e ra tu mai qori. O sa vinaka me da sara lako mada yani. E ra sega ni lako mai e na gauna ni veivaluvaluti. Me dua na ka, me caka na i valu, me ra qai drō mai, e sega. Oti ya, ra tatauga mai, me ra mai raica mada na veiyanyanu e ra tu mai o ya. Kevaka e so era na muri mai, keitou na lai vakarewa taka tiko e dua na kuila, na kuila masi. E sa na qai tukuni tiko vei ira na muri yani, dou qai vakaraica tiko ga yani na kuila masi, dou vakamuraia sobu yani.

-- Ke na i balebale o ira na turaga e ra biuti Vitogo, e ra turaga gonedau taucoko. Kawa ni gonedau se ra kawa ni Turaga tale ga e so?

Sega, ko na kawa ga ni turaga e ratou lako mai o ratou ogo. O ratou na Ratu, e ratou se Ratu tiko ga mai kea, o keitou na Rāvouvou, na toka i vanua.

-- Ko na Soso, na yacani nomudou koro ogo o Soso, e tiko na kena i balebale?

Na Soso, na kena i balebale na toba, ya vaka-Yasawa. O ira na na neimami qase, vakatale ga kina o ira na tamai keimami, e ra sega ni dau kaciva na vanua ogo me o Soso, e ra dau tukuna tu ga o Naviti. Kevaka e tukuni vei ira na tamai keimami na Soso,

sega ni mai o Soso oqo, qo o Naviti. Baleta ni tu na kena yavu.

-- Na cava na i balebale kei Kese, e dua beka na ka o ni rogoca
me baleta na i balebale ni vanua o ya o Kese?

Au sega sara ga ni taura rawa.

SA OTI.